

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

דעת התוספות והר"ח שמת"ט לקה רק לצורך אלישע

בגמרא במסכת חגיגה (טו.) מובא: אחר קיצץ בנטיעות, עליון הכתוב אומר (קהלת ה ה) "אל תתן את פיך לחטיא את בשרך". מאי היא, חזא מיטטרון דאתיהבא ליה רשותא למיתב למיכתב זכוותא דישראל [- ניתנה לו רשות לשבת לכתובת זכויותיהם של ישראל]. אמר, גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה... שמא חס ושלום ב' רשויות הן [- שאל"כ כיצד יושב מיטטרון והלא אין ישיבה למעלה]. אפקוהו למיטטרון ומחיוהו שיתין פולסי דנורא, אמרו ליה, מאי טעמא כי חזיתיה לא קמת מקמיה [- שהיה לו לקום מלפניו, ובכך שלא קם גרם שיטעה אחר].

ובתבו התוספות (ד"ה ומחיוהו): להודיע שאין לו יכולת למטטרון יותר מאחריני. והקשה המהרש"א (בתוד"ה ומחיוהו) הקשה: לא ידענא למה לקחו לעצמם דרך אחרת, דהא בגמרא קאמר טעמא משום דכי חזיתיה לא קמת מקמיה, והניח בצ"ע. ובחידושי אגדות (ד"ה ומחיוהו) כתב המהרש"א שהוצרכו התוספות להוסיף טעם זה ולא פירשו כפשטות לשון הגמרא שהכאתו היתה על שלא עמד עם הגעתו של אחר, משום שבודאי לא שייך עונש מלקות במלאכים, אלא רק לפי הדמיון - להראות לאחר שאין יכולת במטטרון. ומה שמבואר בגמרא שהטעם הוא משום שלא עמד בפני אחר, ביאורו, שאילו היה עומד מטטרון, לא היה צורך להכותו כדי שלא יטעה בו אחר - ורק מחמת שלא עמד בפניו הוצרכו להקוותו כדי שידע אחר כי אין יכולת בידו יותר מאחריני.

ובספר שרביט הזהב ביאר קושיית המהרש"א, שהמלאך שהוא אש לא יוכה באש ולכן לא שייך בו מלקות על ידי שיתין פולסי דנורא. וכך מדוקדק מלשון המהרש"א ממה שהעמיד קושייתו על כך ש"לא שייך עונש מלקות במלאכים", ומשמע שעצם ענין העונש שייך גם במלאכים. וכן מה שהוסיף המהרש"א בביאורו שהמלקות היו "לפי הדמיון", משמע שמה שהוקשה לו הוא צורת העונש ולא עצם מציאותו.

אמנם רבינו חננאל כתב: ח"ו שיש עליו דין, אלא להראות לאלישע שיש לו אדון שהוא עליו, עכ"ל. הרי שהוקשה לו עצם קיום הדין כלפי המלאך, ועל כך ביאר שנעשה כן כדי להראות לאלישע שיש עליו דין ולפי זה אפשר היה לפרש שדבר זה הוא שהוקשה לתוספות ועל כך פירשו שעשו כן להודיע שאין למטטרון יכולת יותר מאחריני.

ביאור הגרא"א דסלר שעונש המלאך בבחינת שליחות ללמד לבני אדם

וכ"כ במכתב מאליהו (ח"ג עמוד 261): וענין מחיוהו למטטרון לפי פירוש הר"ח הוא, לא בבחינת עונש, כי לא שייך אצל מלאכים, אלא בבחינת בירור, להראות שיש אדון עליו, פירוש לגלות לו טעותו ולהסיר ההסתרה. וביתר ביאור כתב במקום אחר (ח"ב עמוד 213 ואילך) בפירוש דברי רבינו חננאל, שלא יתכנו במלאך לא בחירה ולא חטא ולא עונש, אלא ש"חטאם" ו"עונשם" - שניהם רק שליחות ללמד לבני אדם. וכאשר אמרו המלאכים הבאים להפוך את סדום "משחיתים אנחנו" - היתה שליחותם להראות כבני אדם העושים מעשים וחושבים שהם העושים, כשאצל בני אדם נובעת הנהגה זו ממדת הגאווה, ובשליחותם באו ללמדנו שאסור לחשוב כן כאילו הם הסיבה ואינם אלא רק שלוחי ה'.

דעת הספר חסידים, האור החיים ומדרש מעין החכמה ששייך עונש אצל מלאכים

ואמנם מצאנו עוד מרבתינו שפירשו שאף במלאכים שייך עונש. וכך דרש בספר חסידים (סימן תקל) את הפסוק (קהלת יב יד) "כי את כל מעשה האלוקים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע" - "את כל מעשה ה'" - אפילו מלאכים, שכתוב (תהילים קד ד) "עושה מלאכיו רוחות"... ובמלאכיו ישים תהלה (איוב ד יח), בדברים הנשלחים לעשותם. שהרי במלאכים שנדחו ממחיצת מהפיכת סדום ועד שחלם יעקב והנה סולם מוצב ארצה (ב"ר נ ט), כן הלקו לאליהו על שהגיד על ר' חייא ובניו (ב"מ פה:), וכמעשה גבריאל על ענין ירושלים (יומא עז.), וכמעשה מיטטרון על ענין אחר. לפי שכל הסודות על פיו, וכמו שיש גיהנם למטה כן למעלה, שהרי נהר דינור נופל על ראש רשעים בגיהנם ובדינור דן את העליונים.

כך גם כתב באור החיים (בראשית א א אופן ג): ולא יקשה לך מה משפט יערוך ה' לבני אלים יושבי שמים, שיוצדק לומר עליהם שם אלוקים, הלא תמצא שאמרו ז"ל במעשה מט"ט שדנוהו לפני אלישע ומחיוהו שתיין פולסי דנורא... וכמה משפטים לשרי מעלה.

וכבר נמצא כן במדרש מעיין חכמה (אוצר המדרשים דף שו ד"ה בשעה): הקב"ה יושב על כסא דין, ודן אפילו למלאכי השרת, שנאמר הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה. וכתוב הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו.

מלאך נענש על דברים בלא ידיעה מפני החכמה היתירה שבו

אלא שנזקק הספר חסידים לשאלה המתבקשת ועולה, כיצד זה ייענש המלאך על מעשיו, וכי יצר הרע יש לו. ובטענת משה רבינו למלאכים על דבריהם "תנה הודך על השמים" - "קנאה יש ביניכם, יצר הרע יש ביניכם"? (שבת פט.). וביאר: ולא בזדון, שאין יצר הרע אלא באדם הנברא למטה מן הקרקע. ועל מה הם נדונים? על דברים שבלא ידיעה... אין אחד נכנס במחיצת חברו, ואין נכנס בדבר שחבירו ממונה עליו... וכתוב יפקוד ה' על צבא המרום במרום.

חטא

ועונש

במלאכים

יום חמישי כג אדר א

חגיגה דף טו

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

ובהוצאת מקיצי נרדמים (סימן תתרת): כתיב (איוב טו טו) "הן בקדושו לא יאמין". וכי חוטאים הם?! אלא חס ושלוש שבזדון או במרד או במעל חטאו, אלא באומר מותר, ונענשין על הדבר. וכגון מלאכים שנשתלחו להפוך את סדום ולהציל את לוט, ועל ידי שגילו מיסטרין של הקב"ה נדחו ממחיצתן קל"ה שנים, אע"פ שכוונתן לטובה... שמי שנתן בו הקב"ה חכמה יתירה - נענש על מה שהיה לו לדקדק לדעת ולא דקדק. וכע"ז בדעת זקנים מבעלי התוספות (בראשית יט א) על הפסוק "ויבואו המלאכים סדומה", הביא המדרש שנדחו ממחיצתן, והוסיף: ואע"פ שכוונתם לטוב, כי המלאכים נידונין בדבר קל, מפני החכמה יתירה שבהם. כמו שמצינו במטטרון אפקוהו ומחיוהו שתין פולסי דנורא, מפני שהיה יודע מה בלבו של אדם.

כיוצא בזה כתב שם האור החיים: והגם שאין להם יצר, עם כל זה ימצא בהם הטעות, כי לפעמים לא יכוונו אל האמת וישגו, וצא ולמד ממעשה המלאך מט"ט... וכן יקר מקרה ויענישם ה' אפילו על השוגג. וכ"כ רבינו בחיי (בראשית ג ו): ואל יקשה עליך לומר, והלא הנכשלים בחטאים והעוברים על ברית - מצד יצר הרע הוא, ואם כן מי הביאו [- לאדם הראשון] לעבור, והוא שכלי בלא יצר הרע. ומיישב הבחיי: מידה זו גם בשכליים תמצאנה, שאע"פ שאין בהם יצר הרע, הרי הם נוטים לפעמים מן הדרך הראוי, וכידוע במלאכי סדום. וכן במדרש תנחומא (פ' משפטים יד) "כי לא ישא לפשעכם" - לפי שהוא מן הכת שאינם חוטאים, והמובן מזה - כי יש בקצת שאר המלאכים שחוטאים... עכ"ל.

דרך אחרת אנו מוצאים בדברי השל"ה (עשרה מאמרות מאמר שני אות פד) שם כתב שלמלאך יש לפעמים גם כן איזה בחירה, וכמו שמצינו במלאכי סדום שחטאו ותלו הגדולה בעצמם, וזו הבחירה נקראת 'בחירה נעלמת', מילתא דלא שכיחא.

ביאור רבי יהונתן אייבשיץ ב'דין צבא מרום' המוזכר בפיוט 'ונתנה תוקף'

ראיה לנדון זה מעלה רבי יהונתן אייבשיץ ביערות דבש (ח"א דרוש ב) מלשון רבי אמנון ממגנצא בפיוטו 'ונתנה תוקף' - "הנה בא יום הדין לפקוד על כל צבא מרום בדין" - הרי שמצינו חטא גם במלאכי מעלה, עד שנאמר באיוב "הן במלאכיו ישים תהלה". וסיוע לכך מביא רבי יהונתן גם מסוגייתנו, שמחו למטטרון בשיתין פולסא דנורא, ואם יש עונש - על כרחך יש חטא. אך מקשה על כך רבי יהונתן: והשאלה במקומה, מנין החטא, כיון שאין יצר הרע ביניהם.

וביאר הענין באופן אחר, כי החטא בשני אופנים: החטא המורגל - דהיינו החמדה והתאוה להבלי עולם וכדומה, שהוא בא מיצר הרע, ואכן אינו שייך כלל במלאכי מעלה. אמנם יש חטא באופן אחר - והוא, להיות כל חשקם ותכלית שלמותם להשיג ולראות מראות אלוקים ומקום כבודו, ויש להם מדרגה מזמן לזמן, ואם הם ממהרים לרוב עוצם תשוקת העלול לעילה שלו - להביט ולעלות מהר יותר כפי המדרגה הראויה להם בזמן - זהו אצלם עון, ובזו מקבלים עונשם.

ובספר שובי השולמית (ח"ה סימן א) העיר על דבריו, שהרי סו"ס מצאנו לגבי מט"ט וגבריאל ואליהו שהענישום בשיתין פולסי דנורא, והרי שם לא היה זה מחמת 'עוצם תשוקת העלול לעילה שלו, להביט ולעלות מהר יותר כפי המדרגה הראויה להם', ואם כן לא הועיל בדבריו ליישב את המקורות אשר הביא בשאלתו.

חילוק האמרי פנחס בין המלאכים הקדומים למלאכים הנבראים ממעשי האדם

ובספר אמרי פנחס ביאר לשון רבי אמנון באופן אחר, שבאמת המלאכים הקדומים כמו מיכאל וגבריאל אינם יראים, אך המלאכים החדשים הנבראים מעשיית המצוות שבני אדם עושים, כשעומדין בראש השנה לדין אם עשו המצוות בלא חסרון - אם כן, כשימצאו ח"ו חסרים, גם המלאכים הנבראים מאותן המצוות ייעשו חסרים, זה סומא וזה אלם, ועל כך הם יראים. ואמנם אין בדבריו ביאור מספיק למבואר בסוגייתנו שאף מט"ט נענש, ולמה שציון הספר חסידים שגם גבריאל ואליהו נענשו בכך.

מהלך מעניין כתב בספר זאת מנוחתי (חגיגה שם), על פי מה שמבואר בכמה מקומות שכשמעניש הקב"ה עובדי עבודה זרה, מעניש תחילה לשריהם בשמים, וכמו שכתוב "ובכל אלוהי מצרים אעשה שפטים". ואם כן אחר שטעה במט"ט וחשבו לאלוק וטעה בב' רשויות - שפיר נענש מט"ט עליו מכח מעשהו זה, אף שלמלאך מצד עצמו אין בחירה ולא שייך שיבוא לידי חטא.

קושיית המשאת המלך שאם חטאם הוא שליחות אין מלאך אחד עושה שתי שליחויות

ולסיום נביא פרפרת נאה בביאור חטא המלאכים המשחיתים את סדום, אותה כותב רבי שמעון משה דיסקין זצ"ל בספרו משאת המלך. הנה בדברי חז"ל מצאנו שני טעמים לכך שנדחו ממקומם ק"ל שנה: א' לפי שהתגאו ואמרו 'משחיתים אנחנו' ותלו את הדבר בעצמם. ב' לפי שגילו מטמירין דלעילא. ולכאורה ניתן היה לומר שאכן חטאו בשני דברים אלו, אך לפי מה שנתבאר שבמלאכים כלל אין שייך עונש שהרי אינם בני בחירה, וכל מהות העונש היא - שליחות שנשלחו לבני האדם להורות לנו שיש עונש על חטא זה - שוב ממילא אי אפשר לומר כן, שהרי קיימא לן שאין מלאך אחד יכול לעשות שתי שליחויות.

ויישב המשאת המלך, שאכן שני עניינים אלו - תליית הדבר בעצמם וגילוי מטמירין דלעילא - אינם שני דברים נפרדים כי אם תלויים הם זה בזה. שכן הטעם שלפי דעתם תלוי הדבר בהם, הוא משום שסברו שכבר נמסר דין סדום למטה - ועתה תלוי הדבר בהם, ואם אכן כן - הרי גם אין זה מטמירין דלעילא, שהרי כבר ירד דין סדום למטה. אך באמת טעו בדבר זה שכן אין ההשחתה מסורה להם בשליחותם, וממילא לא נמסר הדין למטה ועדיין הם מטמירין דלעילא ואסורים בגילויים. ועל ענין זה - ענין אחד - נשלחו המלאכים להורות כי חטא יש בו ועונש ביצדו.

"שלא

יתכנו

במלאך,

לא בחירה

ולא חטא

ולא עונש

- אלא

ש'חטאים'

ו'עונשם' -

שניהם רק

ללמד לבני

אדם"

החידוש היומי מוקדש

לזכות

נחמה בת יחזקאל

בבריאות איתנה

ולברכה ברו"ג